

HEMŞİRELERİN KARŞILAŞTIKLARI ETİK SORUNLAR VE STRES İLİŞKİSİ: SİSTEMATİK DERLEME

ETHICAL ISSUES ENCOUNTERED BY NURSES AND THEIR RELATIONSHIP WITH STRESS: A SYSTEMATIC REVIEW

Şeyma DİLMEN ¹, Gizem KETREZ ¹

¹ Giresun Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Giresun, Türkiye.

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın temel amacı, zaman kısıtlaması olmadan sağlık hizmetlerinde hemşirelerin karşılaştığı etik sorunları vurgulamak ve stresle ilişkisini inceleyerek başta yönetici hemşireler, idari birimler olmak üzere klinik hemşireleri ve araştırmacıları bilgilendirmek ve literatüre katkı sağlamaktır.

Gereç ve Yöntem: Çalışmada sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması yapılırken herhangi bir zaman kısıtlaması yapılmamış olup, Web of Science, Scopus ve Pubmed veri tabanlarında, özet, anahtar kelime ve çalışma adı içerisinde ("ethic* issues" OR "ethic* problems" OR "ethic* distress" OR "moral problems" OR "moral distress") AND ("stress") AND ("nurs*") anahtar kelimeleri ile 9-31 Temmuz 2024 tarihleri arasında tarama gerçekleştirilmiştir. Makalelerin taranması ve seçimi PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic review and Meta-Analysis Protocols) yönergesine uygun şekilde yürütülmüştür. Derlemeye 10 makale dahil edilmiştir. Makale seçimi ve kalite değerlendirme süreçleri iki yazar tarafından bağımsız olarak gerçekleştirilmiş olup, yazarlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve önemli düzeyde uyum olduğu belirlenmiştir.

Bulgular: Dahil etme ve hariç tutma kriterlerine uygun olarak toplam 10 makale incelenmiştir. İncelenen araştırmalarda hemşirelerin stres düzeyini en çok artıran etik sorunların "personel ve kaynak yetersizliği", "iş yükü", "etik olmayan ve yetersiz meslektaşlarla çalışmak" ve "hasta yoğunluğu" olduğu saptanmıştır. Stres düzeyini etkileyen etik sorunlara COVID-19 pandemisiyle birlikte "sosyal damgalama" sorununun da eklendiği, sonuçlar arasındadır.

Sonuç: Çalışmanın sonuçlarına göre; hemşirelerin karşılaştığı etik sorunlar, stres düzeylerini olumsuz yönde etkilemektedir. Hemşirelere etik sorunlarını açıkça ifade edebilme olanağının sağlanması, özellikle personel ve kaynak yetersizliklerinin giderilmesi, etik komitelerinin kurulması, eğitim programlarının düzenlenmesi, yönetim tarafından özellikle etik konularda destek sağlanması ve psikolojik destek verilmesi, stres düzeylerinin kontrol altına alınması için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Etik Sorun, Stres, Hemşire, Sistematik Derleme.

ABSTRACT

Objective: The main purpose of this study is to highlight the ethical problems faced by nurses in health services without any time constraints and to inform clinical nurses and researchers, especially manager nurses, administrative units, by examining their relationship with stress and to contribute to the literature.

Methods: The systematic review method was used in the study. There was no time restriction when scanning the literature, and it was searched in Web of Science, Scopus and Pubmed databases within the abstract, keyword and study name ("ethic* issues" OR "ethic* problems" OR "ethic* distress" OR "moral problems"). The search was carried out with the keywords "OR "moral distress") AND ("stress") AND ("nurs*") between 9-31 July 2024. Screening and selection of articles PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic review and Meta-Analysis Protocols) 10 articles were included in the review. Article selection and quality assessment processes were carried out independently by two authors, and it was determined that there was a statistically significant and significant level of agreement between the authors.

Results: A total of 10 articles were reviewed in accordance with the inclusion and exclusion criteria. In the studies examined, it was determined that the ethical problems that most increased the stress level of nurses were "lack of personnel and resources", "workload", "working with unethical and incompetent colleagues" and "patient density". Among the results is that the "social stigma" problem has been added to the ethical problems affecting the stress level with the COVID-19 pandemic.

Conclusion: According to the results of the study; ethical problems encountered by nurses negatively affect their stress levels. Providing nurses with the opportunity to express their ethical problems openly, especially eliminating personnel and resource deficiencies, establishing ethics committees, organizing training programs, providing support from the management especially on ethical issues and providing psychological support are important for controlling stress levels.

Keywords: Ethical Issue, Stress, Nurse, Systematic Review.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Şeyma DİLMEN, Öğretim Görevlisi, Giresun Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Giresun, Türkiye. **E-mail:** seyma.dilmen@giresun.edu.tr

Bu makaleye atıf yapmak için / Cite this article: Dilmen, Ş., & Ketrez, G. (2024). Hemşirelerin Karşılaştıkları Etik Sorunlar ve Stres İlişkisi: Sistematik Derleme. *Gevher Nesibe Journal of Medical & Health Sciences*, 9(4), 526-536. <http://doi.org/10.5281/zenodo.14238799>

GİRİŞ

Hemşireler, sağlık hizmetlerinin sağlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Hasta merkezli herhangi bir sağlık sisteminin temel unsurunu oluşturmakta ve birçok ülkede en kalabalık sağlık çalışanı kategorisinde yer almaktadır (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2023). En kalabalık sağlık çalışanı kategorisinde olmasına rağmen hemşirelerde küresel olarak bir kıtlık durumu söz konusudur. Dünya çapında yaklaşık 29 milyon hemşire olduğu ve yaklaşık 7 milyon hemşire açığı olduğu ifade edilmektedir (Boniol ve ark., 2022). Kolombiya, Türkiye ve Meksika gibi ülkelerde 1000 kişiye düşen hemşire sayısının 3'ten az, ortak ülkeler arasında Güney Afrika, Hindistan ve Endonezya'da 1000 kişiye düşen hemşire sayısının 2'den az olduğu belirtilmektedir (OECD, 2023).

Günümüzün sağlık hizmeti ortamında hemşirelik mesleğinin merkezinde yer alan temel ahlaki erdemleri, görevleri ve ilkeleri korumakla yükümlü olan hemşireler (Joshi ve ark., 2017) hastaların çok yönlü ihtiyaçlarını karşılayacak personel eksikliğinin kritik olduğu bir zamanda oldukça talep görmektedir. Hemşireler, mesleki karar alma ve hasta bakımının temelinde "doğru" veya "yanlış" gibi derin ahlaki soruların yattığı herhangi bir sağlık hizmeti durumunda, etik bir sorun ile karşı karşıya kalabilmektedir (Ulrich ve ark., 2010). Etik sorunlar, bir çözüme giden çeşitli eylem yollarına sahip olan ve en iyi yolu bulmak için müzakere ve düşünme gerektiren, sürekli olarak yeniden değerlendirilmesi gereken zorluklar, değerler ve görev çatışması kaynakları olarak belirtilmektedir (Nora ve ark., 2015). Sıklıkla etik sorunlar ile karşılaşan hemşireler (Yasin ve ark., 2023), acıyla yüzleşmekte ve bir hastanın hayatını koruma girişimlerinin değeri ile acıyı uzatan ve hiçbir sonuç vermeyen agresif fizyolojik önlemler arasındaki dengeyi sorgulayabilmektedir. Anlaşılabilir bir şekilde, etik sorunlarla çalışmanın stresli ve bazen yorucu doğasını ele alırken etik kararlardan etkilenilmektedir (Ulrich ve ark., 2010). Çalışma yoğunluğu, hasta ile yakınlık ve çalışma koşulları nedeniyle mevcut durumdan en çok etkilenen grup hemşirelerdir. Hemşirelerin karşılaştıkları etik sorunlar veya bunları deneyimleme yoğunluğu psikolojik etkilere de sebep olmaktadır (Donker ve ark., 2021).

Tıbbi teknoloji ve araştırmalardaki ilerlemeler, bir zamanlar olağanüstü olarak kabul edilenleri sıradan hale getirirken, günümüz hastalarının ihtiyaçlarını çok daha karmaşık hale getirmiştir. Hasta beklentileri, yüksek teknoloji karmaşıklığı ve hastaların genel sağlık durumundaki ani değişim takipleri ile sağlık kurumları stres düzeyi yüksek çalışma ortamları olarak ifade edilmektedir (Moon ve Kim, 2015; Al-Saad ve ark., 2017). Sağlık sektöründe stresin her zaman ön planda olduğu ve gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde sağlık çalışanlarının stres düzeyinin arttığı görülmektedir. Sağlık çalışanları, başka meslek gruplarına göre daha çok depresyon, stres ve stresle ilişkili sağlık sorunları yaşamaktadır (Çamkerten ve ark., 2020). Özellikle COVID-19 küresel salgını ile birlikte ön saflardaki sağlık çalışanları üzerinde büyük bir baskı oluşmuş ve ön saflardaki sağlık çalışanlarının kritik bakımda yaşadığı aşırı stres vurgulanmıştır (Guttormson ve ark., 2022). Salgınlar ile ilgili yapılan araştırmalar, kriz durumlarında, yüksek enfeksiyon riskine ek olarak, sağlık profesyonellerinin görev ve bakım arasındaki çatışma karşısında etik sorunlar yaşadığını, strese ve genel korkuya neden olduğunu ve bunun da etik sorunlara yol açtığını göstermiştir (Yasin ve ark., 2023).

Nitelikli bir iş gücünü elde tutmak için hem ulusal hem de uluslararası stratejilere acil ihtiyaç duyulmaktadır. Sağlık kuruluşları, hemşirelerin işlerinde karşılaştıkları etik sorunların yelpazesini ve bunun stres seviyelerini ve hastaları için iyi şeyler yapma yeteneklerini nasıl etkilediğini göz önünde bulundurmalıdır (Ulrich ve ark., 2010). Hemşirelerin yaşamış olduğu stres, yalnızca bakımın kalitesi ve güvenliğiyle değil, aynı zamanda zayıf sağlık durumu, yaşam kalitesinin düşmesi ve personel arasında güvenliğin tehlikeye girmesiyle de ilişkilendirilmektedir. Sağlık çalışanlarının ruhsal ve fizyolojik iyilik hallerinin korunması, hasta bakım kalitesinin ve güvenliğinin artmasına ve sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır (Christodoulou-Fella ve ark., 2017). Hemşireleri elde tutmak için, giderek karmaşıklaşan bir hasta popülasyonuna bakım sağlayan hedefli etikle ilgili müdahalelere ihtiyaç vardır (Ulrich ve ark., 2010). Bu bağlamda hemşirelerin karşılaştığı etik sorunlar ve stres ilişkisinin belirlenmesi önem taşımaktadır.

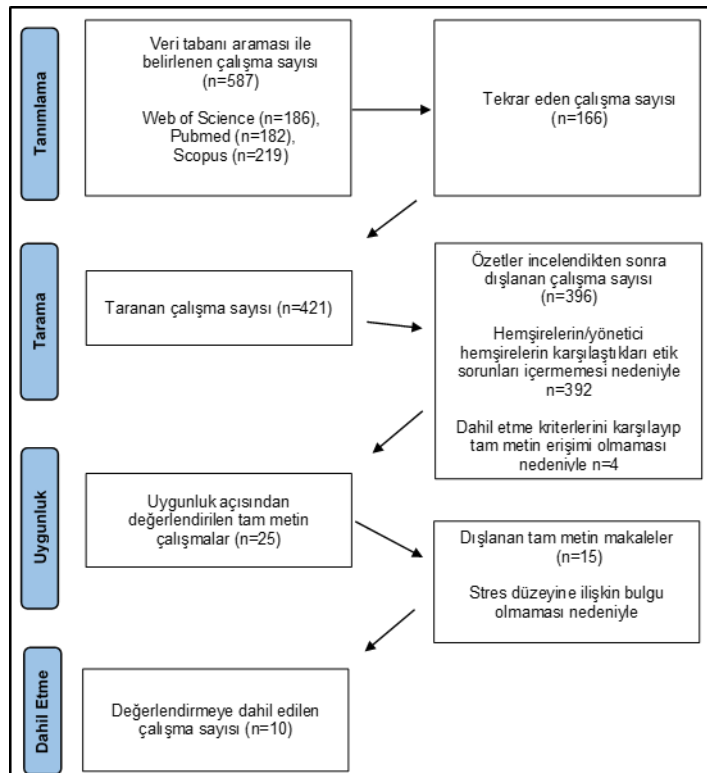
Gerçekleştirilen literatür incelemesinde hemşirelerin karşılaştığı etik sorunlar ve stres arasındaki ilişki inceleyen ulusal veya uluslararası bir sistematik derleme çalışmasına rastlanmamıştır. Bu doğrultuda hemşirelerin karşılaştığı etik sorunlar ve stres ilişkisinin araştırılması ve konuyla ilgili çalışmaların bir araya getirilerek derlenmesi yoluyla konunun derinlemesine incelenmesi açısından faydalı olacaktır. Bu çalışmanın temel amacı, sağlık hizmetlerinde hemşirelerin karşılaştığı etik sorunları vurgulamak ve stresle ilişkisini inceleyerek başta yönetici hemşireler, idari birimler olmak üzere klinik hemşireleri ve araştırmacıları bilgilendirmek ve literatüre katkı sağlamaktır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında hemşirelerin karşılaştığı etik sorunlar ile stres arasındaki ilişkinin nasıl olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışma ile sistematik derleme yöntemi aracılığıyla hemşirelerin karşılaştığı etik sorunlar ve stres ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada sistematik derleme yöntemi kullanılmış ve bu sistematik derleme çalışması, PRISMA yönergesine uygun bir şekilde yürütülmüştür. Sistematik derleme, tek bir belgede birçok ilgili çalışmanın kapsamlı ve tarafsız bir sentezini sağlamayı amaçlamaktadır (Aromataris ve Pearson, 2014). Sistematik derlemelerin temel özellikleri arasında birincil araştırma çalışmalarının belirlenmesi için açık, tekrarlanabilir yöntemler kullanılması ve uygunluk kriterlerini karşılayan çalışmaların eleştirel değerlendirilmesi ve sentezi yer almaktadır (Pollock ve Berge, 2018). PRISMA yönergesi ise, çalışmaları tanımlama, seçme, değerlendirme ve sentezleme yöntemlerindeki gelişmeleri yansıtan sistematik incelemeler için güncellenmiş raporlama rehberliği sağlamaktadır (Page ve ark., 2021).

Gerçekleştirilen literatür taramasında zaman kısıtlaması yapılmamış, Giresun Üniversitesi internet erişim ağı üzerinden Web of Science, Scopus ve Pubmed veri tabanlarında arama yapılmıştır. İlgili veri tabanlarının özet, anahtar kelime ve çalışma adı içerisinde ("ethic* issues" OR "ethic* problems" OR "ethic* distress" OR "moral problems" OR "moral distress") AND ("stress") AND ("nurs*") anahtar kelimeleri ile 9-31 Temmuz 2024 tarihleri arasında tarama gerçekleştirilmiştir. Söz konusu veri tabanlarında araştırmaların hemşirelerin yaşadığı etik sorunlar ile ilgili olması, örnekleminde sadece hemşirelerin yer alması, stres düzeyine ilişkin bulgu olması, araştırma makalesi olması, tam metin olması ve İngilizce dilinde yayımlanmış olması, dahil edilme kriterleri olarak belirlenmiştir. Kitap, kitap bölümü, tez, bildiri, derleme makaleler, açık erişimi sağlanamayan, İngilizce dili hariç farklı dilde yayınlanmış, hemşire hariç başka sağlık personeli ile gerçekleştirilmiş araştırmalar ise, hariç tutma kriterleri olarak belirlenmiştir. Tarama sonucunda ilgili kriterlere uygunluğu belirlenen 10 çalışma inceleme kapsamına alınmıştır. Bu çalışmada hayvan deneyleri veya klinik çalışmalardan veri toplama işlemi gerçekleştirmediğinden etik kurul onayı alınmamıştır. Çalışmaların taranması ve seçimi sürecini gösteren PRISMA akış diyagramı Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Çalışmaların Taranması ve Seçimi Sürecini Gösteren PRISMA Akış Diyagramı

Sistematik derlemeye dâhil edilen 10 adet çalışmaya ilişkin bilgiler Tablo 1’te gösterilmektedir (Tablo 1.).

Tablo 1. Sistematik Derlemede Yer Alan Çalışmalar

Çalışma No.	Yayın Yılı	Yazar	Çalışmanın Adı	Çalışmanın Yapıldığı Ülke
1.	2008	Sile'n ve ark.	Swedish and Chinese Nurses' Conceptions of Ethical Problems: A Comparative Study	Çin ve İsveç
2.	2010	Ulrich ve ark.	Everyday Ethics: Ethical Issues and Stress in Nursing Practice	ABD
3.	2011	Musa ve ark.	Nurse Managers' Experience with Ethical Issues in Six Government Hospitals in Malaysia: A Cross	Malezya
4.	2014	Borhani ve ark.	The Relationship Between Moral Distress, Professional Stress, and Intent To Stay in the Nursing Profession	İran
5.	2017	Christodoulou-Fella ve ark.	Exploration of the Association Between Nurses' Moral Distress and Secondary Traumatic Stress Syndrome: Implications for Patient Safety in Mental Health Services	KKTC
6.	2018	Vaclavik ve ark.	Moral Distress Using Mindfulness-Based Stress Reduction Interventions to Decrease Nurse Perceptions of Distress	ABD
7.	2022	Guttormson ve ark.	Critical Care Nurse Burnout, Moral Distress, and Mental Health During the Covid-19 Pandemic: A United States Survey	ABD
8.	2022	Soltani ve ark.	The Relationship Between Health Anxiety and Perceived Stress with Moral Distress in Emergency Nurses: The Mediating Role of Distress Tolerance	İran
9.	2023	Yasin ve ark.	Ethical Issues Experienced by Nurses During Covid-19 in University Hospitals	Brezilya
10.	2024	Larsman ve ark.	Ethical Value Conflicts in Healthcare and Their Effects on Nurses' Health, Turnover Intent, Team Effectiveness, and Patient Safety: A Longitudinal Questionnaire Study	İsveç

Çalışmaların Kalite Değerlendirmesi:

Sistematik derlemeye dahil edilen 10 tane çalışmanın kalite değerlendirmesinde, Polit ve Beck (2009) tarafından önerilen değerlendirme ölçütleri kullanılmıştır. Çalışmaların kalitesini değerlendirmede kullanılan ölçütler aşağıda yer almaktadır;

1. Araştırmanın amacı ve araştırma soruları uygun biçimde sunulmuş mu?
2. Araştırma soruları uygun biçimde yanıtlanmış mı?
3. Çalışmada geçen kavramlar açıkça tanımlanmış mı?
4. Örneklemin özellikleri yeterince açıklanmış mı?
5. Örneklem sayısı yeterli mi?
6. Kullanılan gereç ve yöntem konuya uygun mu?
7. Kullanılan gereç geçerli ve güvenilir mi?
8. Bulgular açık ve uygun biçimde organize edilmiş mi?
9. Bütün önemli sonuçlar tartışılmış mı?
10. Tartışma bulgularla uyumlumu?
11. Sonuçlar özet olarak bildirilmiş mi?
12. Sınırlılıklar bildirilmiş mi? (Polit ve Beck, 2009).

Her çalışma, 12 ölçüt üzerinden her iki yazar tarafından bağımsız bir şekilde değerlendirilerek, ölçütü karşılama durumunda "1", karşılamama durumunda ise "0" puan verilmesiyle toplam bir değer almıştır. Bu değerlendirme sonucu yazarlar tarafından çalışmalara en düşük 9 ve en yüksek 12 puan verilmiştir.

Yazarlar arasındaki uyumun ortaya çıkarılması için SPSS programında uyum analizi yapılmış ve kappa değeri 0.730 olarak bulunmuştur. Kappa istatistiği -1 ile +1 arasında değer almaktadır. Negatif değerler dikkate alınmamaktadır. Kappa istatistiğinin yorumlanmasında Landis ve Koch (1977) tarafından düzenlenen uyum düzeylerinden yararlanılmıştır (Tablo 2). Bu kapsamda ortaya çıkan 0.730 değeri Landis ve Koch (1977) tanımına göre 0.61-0.80 kategorisinde yer almakta ve yazarlar arasında uyumun önemli olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada yazarlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve önemli düzeyde uyum olduğu belirlenmiştir ($k=0.730$, $p<0.05$)

Tablo 2. Kappa İstatistiğinin Yorumlanmasına İlişkin Değer Aralıkları

K	Uyumun Gücü
<0.00	Zayıf
0.00- 0.20	Önemsiz
0.21- 0.40	Düşük
0.41- 0.60	Orta
0.61- 0.80	Önemli
0.81- 1.00	Çok Yüksek

BULGULAR

Sistemik derlemeye dâhil edilen 10 çalışmaya ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 3'te yer almaktadır. Çalışmalar 2008-2024 (1 Ağustos 2024) yılları arasında yayınlanmıştır. Ülkeler açısından bakıldığında 3 çalışmanın Amerika'da, 2 çalışmanın İran'da yapıldığı ve bir çalışmanın çok merkezli olarak Çin ve İsveç'te yürütüldüğü saptanmıştır. Bu çalışmaların dışında Malezya, KKTC, Brezilya ve İsveç'te birer çalışma yapılmıştır. Çalışmalar, mülkiyetine göre farklılık gösteren hastanelerin çeşitli birimlerinde çalışan hemşireler ve yönetici hemşireler ile gerçekleştirilmiştir. Örneklem gruplarının dokuzu klinik servislerde çalışan hemşireleri kapsarken, sadece biri yönetici hemşirelerden oluşmaktadır. Çalışmalarda amacına uygun bir şekilde anket formları ve ölçeklerden yararlanılmıştır.

Bu çalışma 9-31 Temmuz 2024 tarihleri arasında Giresun Üniversitesi internet erişim ağı üzerinden tam metnine ulaşılabilen, İngilizce dilinde yayınlanmış ve örnekleminde sadece hemşireleri alan, etik sorunları konu alan ve stres düzeyine ilişkin bulgu içeren araştırma makaleleri ile sınırlıdır. Konu ile ilgili kitap, kitap bölümü, tez, bildiri ve derleme makaleler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Araştırmadaki bir diğer sınırlılık elde edilen bulguların, tarama yapılan veri tabanları ile sınırlı olmasıdır.

TARTIŞMA

Bu sistemik derlemeye dahil edilen 10 araştırma incelendiğinde, hemşirelerin karşılaştıkları etik sorunların stres düzeylerini olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Sile'n ve ark. (2008) tarafından İsveçli ve Çinli hemşirelerin etik sorunlar ve işyeri stresi konusundaki algılarını araştırmak ve iki ülkedeki hemşireler ile klinik türleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, İsveçli ve Çinli hemşirelerin kısmen aynı etik sorunları yaşadıklarını ancak farklılıkların da olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hem İsveçli hem de Çinli hemşireler tarafından en sık bildirilen etik sorunun ağır iş yükü, en az bildirilenin ise hemşire çatışması olduğu saptanmıştır. İsveçli hemşireler, Çinli hemşirelere göre daha fazla sayıda etik sorun belirtmiştir. Her iki ülke hemşirelerinin işyerinde ağır iş yüküyle çalışması daha sık sinirli, tatminsiz, stresli veya üzgün hissettiklerini ortaya çıkartmıştır.

Ulrich ve ark. (2010) hemşirelerin günlük uygulamalarında karşılaştıkları etik sorunların türü, sıklığı ve stres düzeyini tanımlamak amacıyla yaptığı çalışmada, hemşirelerin üçte ikisinden fazlasının hasta haklarının korunmasını en sık karşılaşılan etik sorun olarak belirtmesine rağmen personel yetersizliklerini en stresli sorun olarak tanımladıklarını ifade etmiştir. Yeterli personel olmadan, mesleki uygulamanın etik standartlarını karşılamak zordur. Yetersiz personel ve diğer organizasyonel ve sistemik engeller, hemşirelerin bireysel hastaların ve ailelerin haklarını korumak, acıyı hafifletmek ve kendi bütünlüklerini korumak dahil olmak üzere birincil sorumluluklarının çoğunu yerine getirmelerini engelleyebilir. Çalışmaya katılan hemşireler ortaya çıkan stresle ilgili sık sık sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Özellikle daha genç ve daha az deneyime sahip hemşirelerin daha sık etik sorunlarla karşılaştığı ve daha yüksek düzeyde stres yaşadıkları ifade edilmiştir.

Tablo 3. Çalışmalara Ait Tanımlayıcı Bilgileri

Yazar/Yıl	Çalışmanın Yapıldığı Ülke	Çalışmanın Amacı	Örneklem	Çalışılan Birim	Çalışma Deseni/Veri Toplama
Silén ve ark. (2008)	Çin ve İsveç	İsveçli ve Çinli hemşirelerin etik sorunlar ve işyeri stresi konusundaki algılarını araştırmak ve iki ülkedeki hemşireler ile klinik türleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek.	Çin'deki bir hastane çalışan 136 hemşire ve İsveç'teki iki hastanede çalışan 137 hemşire	Nöroşirürji, Genel Cerrahi, Nöroloji ve Ortopedi Servisleri	Anket formu uygulanmıştır.
Ulrich ve ark. (2010)	ABD	Hemşirelerin günlük uygulamalarında karşılaştıkları etik sorunların türü, sıklığı ve stres düzeyini tanımlamak	California, Maryland, Massachusetts ve Ohio eyaletinde çalışan 422 hemşire	Tüm Klinik Servisler	Anket formu uygulanmıştır.
Musa ve ark. (2011)	Malezya	Yönetici hemşirelerinin etik sorunlarla ilgili deneyimlerini incelemek ve sorunlarla başa çıkma biçimlerini öğrenmek	Malezya'da 6 devlet hastanesinde çalışan 417 yönetici hemşire	İdari Birimler	Anket formu uygulanmıştır.
Borhani ve ark. (2014)	İran	Ahlaki sıkıntı, mesleki stres ve hemşirelik mesleğinde kalma niyeti arasındaki ilişkiyi incelemek	İran'ın doğu bölgelerindeki eğitim hastanelerinde çalışan 220 hemşire	Tüm Klinik Servisler	Corley'in Ahlaki Sıkıntı Ölçeği (Corley's Moral Distress Scale), Wolfgang'ın Sağlık Meslekleri Stres Envanteri (Wolfgang's Health Professions Stress Inventory) ve Nedd'in Meslekte Kalma Niyeti Anketi (Nedd Questionnaire on Intent to Stay in the Profession) uygulanmıştır.
Christodoulou-Fella ve ark. (2017)	KKTC	Ahlaki açıdan sıkıntı verici durumların yoğunluğu ve sıklığı ile ikincil travmatik stres sendromunun semptom şiddeti arasındaki ilişkiyi, bu ilişkide ruhsal sıkıntının potansiyel aracılık etkisini ve Kıbrıs'taki ruh sağlığı hemşireleri arasında iş	Kıbrıs'ta özel ve devlet psikiyatri hastanelerinde çalışan 360 hemşire	Çocuk/Ergen ve Yetişkin Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Birimleri	Ahlaki Sıkıntı Ölçeği (Moral Distress Scale), İkincil Travmatik Stres Ölçeği (Secondary Traumatic Stress Scale) ve Zihinsel Sıkıntı Belirtileri Anketi (Mental Distress Symptoms Questionnaire) uygulanmıştır.

		kaynaklı olumsuz tutumlarla olası ilişkileri araştırmak				
Vaclavik ve ark. (2018)	ABD	Bir dizi farkındalık müdahalesi yoluyla onkoloji hemşireleri arasındaki ahlaki sıkıntının etkilerini en aza indirmek	ABD’de bir tıp merkezinde çalışan 56 hemşire	Onkoloji Servisleri ve Palyatif Bakım Üniteleri	Gözden Geçirilmiş Ahlaki Sıkıntı Ölçeği (Moral Distress Scale Revised) uygulanmıştır.	
Guttormson ve ark. (2022)	ABD	COVID-19’un hemşirelerin ahlaki sıkıntıları, tükenmişlikleri ve ruh sağlığı üzerindeki etkisini tanımlamak	COVID-19 sırasında ABD’de çalışan 488 yoğun bakım hemşiresi	Yoğun Bakım Üniteleri	Anket uygulanmıştır.	
Soltani ve ark. (2022)	İran	Sağlık kaygısı ve algılanan stres ile ahlaki sıkıntı ve acil servis hemşirelerinde sıkıntı toleransının aracılığı arasındaki ilişkiyi belirlemek	Tahran acil servisinde çalışan 230 acil servis hemşiresi	Acil Servis	Stres Anketi (The Perceived Stress Questionnaire), Sağlık Kaygısı Anketi (Health Anxiety Questionnaire), Sıkıntı Toleransı Anketi (Distress Tolerance Questionnaire), Ahlaki Pertürbasyon Anketi (Moral Perturbation Questionnaire) uygulanmıştır.	
Yasin ve ark. (2023)	Brezilya	COVID-19’lu hastaların bakımında hemşirelerin yaşadığı etik sorunları ve bunların oluşumunu etkileyen faktörleri belirlemek	Brezilya’nın güneyinde bulunan iki eğitim ve araştırma hastanesinde COVID-19 sırasında çalışan 101 hemşire	COVID -19 Servisleri	Acil Durumda Hemşirelerin Yaşadığı Sosyo-mesleki Etik Sorunlar Anketi (Ethical issues Experienced by Nurses in Emergency Questionnaire) uygulanmıştır.	
Larsman ve ark. (2024)	İsveç	Etik değer çatışmalarının sıklığı ve ortaya çıktıklarında algılanan sıkıntı ile hemşirelerin işe bağlı stres, tükenmişlik belirtileri, işten ayrılma niyeti, ekip etkinliği ve hasta güvenliği arasındaki ilişkiyi araştırmak	İsveç’in iki bölgesindeki ikinci ve üçüncü basamak hizmet veren altı hastane çalışan 965 hemşire	Tüm Klinik Servisler	Değiştirilmiş Ahlaki Sıkıntı Ölçeği (Measured By The Modified Moral Distress Scale) uygulanmıştır.	

Musa ve ark. (2011) çalışmasında, yönetici hemşirelerinin etik sorunlarla ilgili deneyimlerini ve sorunlarla başa çıkma biçimlerini değerlendirmiştir. Yönetici hemşireler, uygulama alanlarında sıklıkla etik sorun yaşadığını belirtmiştir. En sık karşılaşılan etik sorunun hastaların haklarını korunması, en stresli etik sorunun ise etik olmayan veya yetersiz meslektaşlarla çalışma olduğu belirlenmiştir. Yaşanan etik sorunlar çoğunlukla personel yönetimi, hasta bakımı, hizmet sunumunun kalitesiyle ilgilidir. Etik olmayan veya yetersiz meslektaşlarla aynı çalışma ortamını paylaşan hemşirelerin stres düzeylerinin diğer hemşirelere göre daha fazla olduğu saptanmıştır. Katılımcıların yarısından fazlasının stresli hissettiğini bildirmesi ile etik sorunlarla başa çıkmanın oldukça zahmetli olduğu belirtilmiştir.

Borhani ve ark. (2014) ahlaki sıkıntı, mesleki stres ve hemşirelik mesleğinde kalma niyeti arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında en çok hasta bakımı sorunlarıyla karşılaştığı ve en düşük ortalamanın çatışma kaynaklı olduğu saptanmıştır. Katılımcılara göre hastaların sorunları ve yakınlarıyla duygusal olarak ilgilenmek önemli bir stres kaynağıdır. Ahlaki sıkıntının en yüksek ortalama puanı çocuk servisinde, en düşük ise acil serviste; mesleki stresin en yüksek ortalama puanı psikiyatri servisinde, en düşük ise acil serviste gözlenmiştir. Çalışma hemşirelerde orta düzeyde ahlaki sıkıntı ve mesleki stres olduğunu ve hemşirelerin çoğunluğunun mesleklerini bırakmayı düşünmediğini ortaya koymaktadır. Yeterli personelin olmaması stres yoğunluğu ve sıklığındaki en yüksek ortalamaya sahiptir. Çalışma artan yaş ve hizmet yılıyla birlikte ahlaki sıkıntının ve mesleki stresin azaldığını göstermektedir. Öte yandan ahlaki sıkıntı ve mesleki stres arasında önemli bir korelasyon olduğu ifade edilmiştir.

Christodoulou-Fella ve ark. (2017) yaptıkları çalışmada, ahlaki açıdan sıkıntı verici durumların yoğunluğu ve sıklığı ile ikincil travmatik stres sendromunun semptom şiddeti arasındaki ilişkiyi, bu ilişkide ruhsal sıkıntının potansiyel aracılık etkisini ve Kıbrıs'taki ruh sağlığı hemşireleri arasında iş kaynaklı olumsuz tutumlarla olası ilişkileri araştırmayı amaçlamıştır. Çalışma psikiyatri hemşirelerinde ahlaki sıkıntı ve ikincil travmatik stres semptomları arasındaki ilişkinin ön kanıtlarını sunmaktadır. Sağlık profesyonellerinin ahlaki açıdan sıkıntı içinde olmalarına yol açabilecek durumların daha çok çalışma ortamı ile ilgili olduğu ifade edilmiştir. Hemşirelerin yetersiz meslektaşlarla çalışması, gereksiz, kapsamlı ve rıza olmadan terapötik müdahaleler uygulaması, hasta istismarı şüpheleri ve güvenli olmayan hemşire-hasta oranları altında çalışması en çok karşılaşılan sorunları arasında yer almıştır. Hemşirelerin çalışma ortamında karşılaştığı etik sorunların hem zihinsel sıkıntı hem de ikincil travmatik stres semptomları ile ilişkilendirildiğinde, anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Vaclavik ve ark. (2018) bir dizi farkındalık müdahalesi yoluyla onkoloji hemşireleri arasındaki ahlaki sıkıntının etkilerini en aza indirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada hemşirelerin yaşadığı ahlaki sıkıntı düzeyini ele almak için bir dizi farkındalık müdahalesi uygulanarak, bulguları kayıt altına almıştır. Farkındalık müdahalelerinin uygulanmasından altı ay sonra, 18 katılımcıdan 14'ü diğer sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından sağlanan sahte umut gözleminin hala yüksek veya çok yüksek ahlaki sıkıntı yarattığını belirtmiştir. Bu durumu müdahaleden önce ve sonra değişmeği ancak, gözlemin (sahte umut sunumu) meydana gelme sıklığında değişiklik meydana geldiği ifade edilmiştir. Çalışmada, sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından yanlış umut sağlanması hemşirelerde stres düzeyini olumsuz etkilediği sonuçlar arasındadır.

Guttormson ve ark. (2022) çalışmalarında COVID-19'un hemşirelerin ahlaki sıkıntıları, tükenmişlikleri ve ruh sağlığı üzerindeki etkisini tanımlamayı amaçlamıştır. Katılımcıların neredeyse yarısının (%46,7) travma sonrası stres bozukluğu gelişimi için risk taşıdığı sonuçlar arasındadır. Yanıt verenlerin yarısından fazlası (%55,6) COVID-19 hastalarına bakmanın bir sonucu olarak hayatlarının tehdit altında olduğunu veya ölebileceklerini hissettiklerini bildirmiştir. Hayatlarının tehdit altında olduğunu hisseden katılımcıların %61,4'ü travma sonrası stres bozukluğu riskine sahiptir. Bununla birlikte, hastane yönetimi tarafından desteklendiğini algılayan hemşireler, desteklemeyenlere göre daha iyi bir ruh sağlığı profiline sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar orta ila yüksek düzeyde tükenmişlik ve ahlaki sıkıntı bildirmişlerdir. Hasta yoğunluğu, koruyucu ekipman ve kaynak sıkıntısı, Covid-19 sırasında birim değişiklikleri, hasta yakını ziyaretleri, hastane yönetimi tarafından desteklenme sıkıntısı, ahlaki sıkıntı yaratan faktörler arasında yer almıştır. Hastaların hemşirelik bakımına erişimini sınırlayan tıbbi kaynak yönetimi sorunlarının ve yönetim tarafından desteklenmemesi problemlerinin katılımcıların stres düzeylerini olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır.

Soltani ve ark. (2022) sağlık kaygısı ve algılanan stres ile ahlaki sıkıntı ve acil servis hemşirelerinde sıkıntı toleransının aracılığı arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma, acil servis hemşirelerinde sağlık kaygısı ve stres ile ahlaki sıkıntı arasındaki ilişkide sıkıntı toleransının

aracılık rolü oynadığını, böylece sağlık kaygısı ve algılanan stresin hemşirelerin sıkıntı toleransını azaltarak ahlaki sıkıntıları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca sağlık kaygısı ve algılanan stres ile acil servis personelinin ahlaki sıkıntısı arasındaki ilişkide iş sıkıntısının aracılık rolünü doğrulamaktadır. Karşılan etik sorunların, algılanan stres ve sağlık kaygısı üzerinde pozitif ve doğrudan bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

Yasin ve ark. (2023) COVID-19'lu hastaların bakımında hemşirelerin yaşadığı etik sorunları ve bunların oluşumunu etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada, hemşirelerin yaşadığı en yaygın etik sorunun COVID-19'lu hastalara bakım sağlamada endişe ve stresle ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Algılanan enfeksiyon riski ve çalışma isteği, sosyal damgalanma algısı, hastane enfeksiyon kontrol önlemlerine uyum ve hastane önlemlerine ilişkin algı, hemşirelerin COVID-19 sırasında etik sorunlarını etkileyen faktörler arasında yer almış ve hemşirelerin yaşadığı etik sorunların sosyal damgalanma algısından daha fazla etkilendiği belirtilmiştir. Hemşireler, sosyal sorunlardan ve yardımlardan etkilenen COVID-19'lu hastalara bakarken endişe ve stres karşısında etik sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Tıbbi kaynak/ekipman eksikliği ve güvenli olmayan bakım sağlayıcı personellerle çalışmanın hemşirelerde stres düzeyini olumsuz etkilediği belirlenmiştir.

Larsman ve ark. (2024) etik değer çatışmalarının sıklığı ve ortaya çıktıklarında algılanan sıkıntı ile hemşirelerin işe bağlı stres, tükenmişlik belirtileri, işten ayrılma niyeti, ekip etkinliği ve hasta güvenliği arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Etik değer çatışmasında en sık görülen üç temel neden; sağlayıcı sürekliliğinin olmaması, bakım sağlayıcı personelinin güvenli olmayan seviyeleri ve beklemek zorunda olan hastalar olarak belirlenmiştir. Hemen hemen tüm hemşireler (%99) bunlardan en az birinin ara sıra ortaya çıktığını bildirmiştir. Hemşirelerin üçte birinden fazlası (%37) bu tür çatışmaların en az bir tanesinin çok sık meydana geldiğini bildirmiştir. Sıklıkla yaşanan etik çatışmalara ve anlaşmazlıklara maruz kalan hemşirelerin bu çatışmalar nedeniyle kendilerini daha stresli olarak bildirme eğiliminde oldukları görülmüştür. Etik değer çatışmaları meydana geldiğinde hemşirelerde en çok strese uyandıran nedenler güvenli olmayan düzeyde bakım sağlayıcı personel, kaynak eksikliği ve sağlayıcı sürekliliğinin olmaması şeklinde belirtilmiştir. Hemşirelerin sorunlar karşısında genellikle oldukça stresli olduğu saptanmıştır.

SONUÇ

Bu sistematik derleme hemşirelerin karşılaştığı etik sorunlar ve stres ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Ulaşılan araştırmalar, bu çalışmanın amaçları doğrultusunda belirlenen kriterler aracılığıyla incelenmiş ve bu kapsamda 10 makale sistematik derlemeye dahil edilmiştir.

Araştırmanın bulguları, incelenen makalelerden oluşan örneklem ile sınırlı olduğu göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla araştırma sonuçlarının bütün sağlık hizmetlerinde yer alan etik sorunları ve stres ilişkisini değil, sadece araştırma kapsamında ele alınan çalışmaların sonuçlarını yansıttığı kabul edilmelidir. Bu çalışmanın en önemli bulgusu, sağlık hizmetlerinde hemşirelerin karşılaştığı etik sorunları vurgulamak ve stresle ilişkisini inceleyerek başta yönetici hemşireler, idari birimler olmak üzere klinik hemşireleri ve araştırmacıları bilgilendirmek ve literatüre katkı sağlamaktır.

İncelenen araştırmalarda örneklem gruplarının dokuzu klinik servislerde çalışan hemşireleri kapsarken, sadece biri yönetici hemşirelerden oluşmaktadır. Bu sistematik derlemede hemşirelerde stres düzeyini en çok artıran etik sorunların “personel ve kaynak yetersizliği”, “iş yükü”, “etik olmayan ve yetersiz meslektaşlarla çalışmak” ve “hasta yoğunluğu” olduğu saptanmıştır. Dahil edilen çalışmaların ikisinde stres düzeyini en az etkileyen etik sorunun ise “çatışma” olduğu tespit edilmiştir (Sile'n ve ark., 2008; Borhani ve ark., 2014). Stres düzeyini etkileyen etik sorunlara COVID-19 pandemisiyle birlikte “sosyal damgalama” sorununun da eklendiği görülmektedir (Yasin ve ark., 2023). Etik sorun ve stres ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların COVID-19 pandemisiyle artış gösterdiği saptanmıştır. Guttormson ve ark. (2022) çalışmasında, hemşirelerin pandemi döneminde endişe ve kaygıları nedeniyle ikincil travma sonrası stres bozukluğuyla da karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. Dahil edilen araştırmaların ikisinde, genç ve deneyimsiz hemşirelerin daha fazla etik sorun ile karşılaştığı ve stres düzeylerinin deneyimli hemşirelere göre daha fazla olduğu saptanmıştır (Ulric ve ark., 2010; Borhani ve ark., 2014).

Gerçekleştirilen sistematik derleme çalışmasında karşılaşılan etik sorunlar ve strese yönelik olarak;

- Hemşirelerin karşılaştıkları etik sorunların çeşitliliğini ve bunun stres düzeylerini nasıl etkilediğinin göz önünde bulundurulması,
- Hemşirelerin sağlık hizmetlerinde karşılaştıkları etik sorunları ele alarak kaliteli hasta bakımının sağlanmasına yönelik uygulamalar yapılması,

- Belirli koşullara ve ihtiyaçlara özel olarak odaklanarak hem örgüt kültürüne hem de politikalarına yönelik müdahaleler yapılması,
- Hemşirelerin örgütsel olarak güçlendirilmesi ile ilgili müdahalelerin geliştirilmesi,
- İş-yaşam dengesini teşvik etme ve iletişimi kolaylaştırmak için komiteler kurulması,
- Eğitim programlarının düzenlenmesi,
- Etik sorunlarla karşılaşan hemşirelerin hastane yönetimi tarafından desteklenmesi,
- Koruyucu ekipman eksikliğinin giderilmesi,
- Hasta bakım güvenliğinin ve kalitesinin etkilenmemesi için hemşirelerinin psikolojik destek alma imkânının sağlanması,
- Sağlıklı organizasyonel koşulları ve kişilerarası ilişkileri teşvik etmek, sıkıntıya neden olan sorunları ele almak ve çözme becerilerini desteklemek için örgütsel düzeydeki faktörlerin iyileştirilmesi, önerilebilir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma 9-31 Temmuz 2024 tarihleri arasında Giresun Üniversitesi internet erişim ağı üzerinden tam metnine ulaşılabilen, İngilizce dilinde yayımlanmış ve örnekleminde sadece hemşireleri alan, etik sorunları konu alan ve stres düzeyine ilişkin bulgu içeren araştırma makaleleri ile sınırlıdır. Konu ile ilgili kitap, kitap bölümü, tez, bildiri ve derleme makaleler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Araştırmadaki bir diğer sınırlılık elde edilen bulguların, tarama yapılan veri tabanları ile sınırlı olmasıdır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Yazar Katkıları

Araştırma yönetimi: ŞD, GK; Fikir gelişimi ve çalışma dizaynı: ŞD, GK; Veri toplama, Veri yorumlama, Literatür araştırma, yazma, Kritik gözden geçirme: ŞD, GK.

Finans Desteği

Çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKLAR

- Al-Saad, N., Skedgel, C., Nortje, J. (2017). Principles of resource allocation in critical care. *BJA Education*, 17(12), 390-395.
- Aromataris, E., Pearson, A. (2014). The systematic review: an overview. *AJN The American Journal of Nursing*, 114(3), 53-58.
- Boniol, M., & Kunjumen, T., & Nair, TS., & Siyam, A., & Campbell, J., & Diallo, K. (2022). The global health workforce stock and distribution in 2020 and 2030: a threat to equity and 'universal' health coverage?. *BMJ Glob Health*. 7(6), e009316. doi:10.1136/bmjgh-2022-009316.
- Borhani, F., & Abbaszadeh, A., & Nakhaee, N., & Roshanzadeh, M., (2014). The relationship between moral distress, professional stress, and intent to stay in the nursing profession. *J Med Ethics Hist Med*. 7(3). PMID: 25512824; PMCID: PMC4263391.
- Christodoulou-Fella, M., Middleton, N., Papathanassoglou, E. D., Karanikola, M. N. (2017). Exploration of the association between nurses' moral distress and secondary traumatic stress syndrome: Implications for patient safety in mental health services. *Biomed Research International*, 2017(1), 1908712.
- Çamkerten, S., Tatar, A., Saltukoğlu, G. (2020). Sağlık çalışanlarının stres düzeylerinin incelenmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 7(4), 257-265.
- Guttormson, J. L., Calkins, K., McAndrew, N., Fitzgerald, J., Losurdo, H., Loonsfoot, D. (2022). Critical care nurse burnout, moral distress, and mental health during the COVID-19 pandemic: a United States survey. *Heart & Lung*, 55, 127-133.
- Joshi, R., & Mortel, HV., & Feijs, L., & Andriessen, P., & Pul, CV., (2017). The heuristics of nurse responsiveness to critical patient monitor and ventilator alarms in a private room neonatal intensive care unit. *PLoS One*, 12(10), e0184567. doi: 10.1371/journal.pone.0184567
- Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33(1), 159. doi:10.2307/2529310
- Larsman, P., Pousette, A., Nilsson, M. S., Gadolin, C., Törner, M. (2024). Ethical value conflicts in healthcare and their effects on nurses' health, turnover intent, team effectiveness, and patient safety: a longitudinal questionnaire study. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 50(2), 113.
- Moon, Y.J., Kim, O., (2015). Ethics in the intensive care unit. *Tuberc Respir Dis.*, 78(3), 175-9.

- Musa, M. B., Harun-Or-Rashid, M. D., Sakamoto, J. (2011). Nurse managers' experience with ethical issues in six government hospitals in Malaysia: A cross-sectional study. *BMC Medical Ethics*, 12, 1-7.
- Nora, C. R. D., Zoboli, E. L. C. P., Vieira, M. (2015). Ethical problems experienced by nurses in primary health care: integrative literature review. *Revista Gaucha De Enfermagem*, 36(1), 112-121.
- OECD (2023), *Health at a Glance 2023: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/7a7afb35-en>.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Moher, D., (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 372.
- Polit, D. F., Beck, C. T. (2009). Literature reviews: finding and reviewing research evidence. *Essentials of Nursing Research: Appraising Evidence for Nursing Practice*, 7, 169-93.
- Pollock, A., Berge, E. (2018). How to do a systematic review. *International Journal of Stroke*, 13(2), 138-156.
- Silén, M., Tang, P. F., Ahlström, G. (2009). Swedish and Chinese nurses' conceptions of ethical problems: a comparative study. *Journal of Clinical Nursing*, 18(10), 1470-1479.
- Soltani, Z., Ebrahimi, H., Niai Maddah, S. M., Jahanian, A. (2022). The Relationship between Health Anxiety and Perceived Stress with Moral Distress in Emergency Nurses: The Mediating Role of Distress Tolerance. *Health in Emergencies and Disasters Quarterly*, 7(3), 127-134.
- Ulrich, C. M., Taylor, C., Soeken, K., O'Donnell, P., Farrar, A., Danis, M., Grady, C. (2010). Everyday ethics: ethical issues and stress in nursing practice. *Journal of Advanced Nursing*, 66(11), 2510-2519.
- Vaclavik, E. A., Staffileno, B. A., Carlson, E. (2018). Moral Distress: Using mindfulness-based stress reduction interventions to decrease nurse perceptions of distress. *Clinical Journal of Oncology Nursing*, 22(3), 326-332.
- Yasin, J. C. M., & Barlem, E. L. D., & Silveira, R. S. D., & Ruivo, É. D. G., & Longaray, A. A., & Brehmer, L. C. F. (2023). Ethical issues experienced by nurses during COVID-19 in university hospitals. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 57, e20230117.